

NEVĒLAMA SEKSUĀLA RAKSTURA RĪCĪBA DARBA VIDĒ

Informācija darba devējiem
un darba ņēmējiem

2018

LATVIJAS REPUBLIKAS
TIESĪBSARGS

Materiāls ir pieejams elektroniskā formātā
Latvijas Republikas tiesībsarga interneta
vietnē www.tiesibsargs.lv un papīra formātā
Tiesībsarga birojā Baznīcas ielā 25, Rīgā.

Ievads

Tiesībsarga likuma 11.panta pirmā un otrā daļa noteic tiesībsarga pienākumu veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību; kā arī sekmēt vienlīdzīgas attieksmes principa ievērošanu un jebkāda veida diskriminācijas novēršanu. Minētais ietver arī sabiedrības informēšanu par cilvēktiesībām.

Vienlīdzības attieksmes principa un/ vai diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpšana var izpausties dažādos veidos un dažādās jomās.

2017. gadā pasauli pāršalca kustība #MeToo (kustība "Es arī"), kurā daudzi no seksuālās uzmākšanās vai vardarbības cietušie upuri – gan vīrieši, gan sievietes – uzdrošinājās runāt publiski par piedzīvoto negatīvo pieredzi darba vietā, kad kāds cits kolēģis vai darba devējs ir izteicis seksuāla rakstura piezīmes vai veicis darbības, kas ir likušas cietušajam justies neērti.

Amerikas Savienotajās valstīs laikraksts “Time” šīs kustības iesācējus nodēvēja par 2017.gada cilvēkiem.¹

Arī Eiropas Parlamenta darbinieki pievienojās šai kustībai, dalīdamies savā pieredzē par piedzīvoto darba vietā.²

Ņemot vērā, ka Latvija nav atrauta no pasaulē notiekošajiem procesiem, tiesībsargs ir izstrādājis informatīvo materiālu ar mērķi informēt darba devējus par pienākumiem, nodrošinot drošus un veselībai nekaitīgus darba apstākļus, kā arī informēt darbiniekus – gan sievietes, gan vīriešus – kā atpazīt seksuālu uzņēmēšanos un kā aizstāvēt savas tiesības.

Materiāls ir tapis sadarbībā ar Lielbritānijas Vienlīdzības un cilvēktiesību komisiju.

¹ Laikraksts “Time”. Pieejams: <<http://time.com/time-person-of-the-year-2017-silence-breakers/>>

² EU parliament members demand action on sexual harassment. By Larissa Kennelly BBC News, Brussels, 25 October 2017. Pieejams: <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-41754589>

Kas ir nevēlama seksuāla rakstura rīcība?

Personas aizskaršana Darba likuma 29.panta septītās daļas izpratnē ir personas pakļaušana tādai no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai, kas saistīta ar tās piederību pie noteikta dzimuma, tajā skaitā – seksuāla rakstura rīcībai, ja šādas rīcības mērķis vai rezultāts ir personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, pazemojošas, degradējošas vai aizskarošas vides radīšana.

Minētais ir detalizētāk skaidrots Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 2006/54/EK (2006. gada 5. jūlijs) par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos:

- “uzmākšanās”: ja saistībā ar kādas personas dzimumu notiek nevēlama rīcība, kuras mērķis vai sekas ir kādas personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, degradējošas, pazemojošas vai aizskarošas vides radīšana;

- “seksuāla uzmākšanās”: ja notiek jebkāda veida nevēlama vārdiska, nevārdiska vai fiziska seksuāla rakstura rīcība, kuras mērķis vai sekas ir kādas personas cieņas aizskaršana, jo īpaši, ja tā rada iebiedējošu, naidīgu, degradējošu, pazemojošu vai aizskarošu vidi.

Nevēlama seksuāla rakstura rīcība

- Persona var piedzīvot nevēlamu rīcību no sava dzimuma vai pretējā dzimuma pārstāvja puses. Persona, pret kuru tiek vērsta šāda veida uzvedība, izlemj, vai tā ir vai nav nevēlama.
- Nevēlama rīcība var notikt vienreiz. Tai nav jāatkārtojas, lai to uzskatītu par seksuālu uzņēmānos.
- Nevēlamai rīcībai nav jābūt vērstai pret konkrēto personu. Persona var kļūt par šādas uzvedības aculiecinieku vai nejauši to dzirdēt.
- Nav svarīgi, vai rīcība ir pieņemama citiem, vai arī tā ir ierasta personas darba vidē.
- Seksuāla saskare, kurai labprātīgi piekrīt abas iesaistītās puses, nav seksuāla uzņēmānos, jo tā nav nevēlama.
- Seksuāla rīcība, kas ir bijusi pieņemama pagātnē, var kļūt nevēlama.
- Ietver plašu uzvedības veidu diapazonu, piemēram:
 - seksuāla rakstura komentārus vai jokus;
 - seksuāla rakstura attēlu, plakātu vai fotogrāfiju rādīšanu;

- skatīšanos, vērošanu vai pētīšanu ar seksuālu zemtekstu;
- seksuāla rakstura piedāvājumus vai uzmākšanos;
- solījumu izteikšanu apmaiņā pret seksuāliem pakalpojumiem;
- seksuālus žestus;
- uzbāzīgus jautājumus par personas privāto vai seksuālo dzīvi un personīgās seksuālās dzīves apspriešanu;
- seksuāla rakstura publikācijas vai saziņu sociālajos tīklos;
- seksuāla rakstura baumu izplatīšanu par personu;
- seksuāli atklātu e-pasta vēstuļu vai īsziņu sūtīšanu;
- nevēlamus pieskārienus, apskāvienus, masēšanu vai skūpstīšanu.

Citi piemēri:

- persona darbā imitē dzimumaktu, kas kolēģim liek justies pazemotam.
- darba devējs – sieviete jautā kādam darbiniekam, vai viņš nodarbojas ar seksu ar savu draugu, un šis jautājums iebiedē un pazemo darbinieku;

- viesnīcas vadītājs izsaka nepiedienīgus piedāvājumus kādai no savām darbiniecēm. Viņa atsaka viesnīcas vadītājam, un viņš nepiešķir viņai paaugstinājumu;
- darba devējs parāda ekrānsaudzētāja attēlu ar sievieti ar atkailinātām krūtīm, kas rada aizskarošu vidi citiem darbiniekiem;
- vīrietis nejauši dzird, kā attiecībā pret kolēģi-sievieti tiek lietota seksuāli aizskaroša valoda, un tas liek viņam justies aizskartam;
- vadītājs pabāž roku zem savas asistentes svārkjiem biroja Ziemassvētku pasākumā;
- darba ņēmējam – vīrietim ir bijušas attiecības ar priekšnieci. Kad darba ņēmējs izbeidz šīs attiecības, viņa priekšniece darbā izplata baumas par viņa seksuālajām vēlmēm;
- kāds klients atkārtoti izsaka komentārus (seksuāla rakstura) par pārdevējas izskatu. Veikala īpašnieks neko nedara, lai nepieļautu situācijas atkārtošanos.
- tiek veikts noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar seksuāla rakstura rīcību, piemēram, izvarošana, seksuāla vardarbība vai arī vajāšana.

Mērķis vai sekas

- Ja nevēlamas rīcības mērķis ir personas cieņas aizskaršana vai aizskarošas vides radīšana, nav svarīgi, vai šāds efekts attiecībā pret personu tiek panākts.
- Ja nevēlamas rīcības mērķis nav bijis izdarīt pāres-tību, tā joprojām uzskatāma par personas cieņas aizskaršanu vai aizskarošas vides radīšanu.

Cieņas aizskaršana vai iebiedējošas, naidīgas, degradējošas, pazemojošas vai aizskarošas vides radīšana

- Tas, vai nevēlama seksuāla uzmākšanās aizskar personas cieņu vai rada aizskarošu vidi, ir atkarīgs no upura perspektīvas un no tā, vai konkrētās personas reakcija ir pamatota, ņemot vērā visus apstākļus.
- Cilvēkiem ir atšķirīga reakcija attiecībā uz seksuālu rīcību. Uzvedība, kas var šķist nekaitīga vienai personai, var izrādīties daudz nopietnāka (aizskarošāka) citai personai.
- Faktori, kas ietekmē aizskarošas vides rašanos, ir iesaistīto cilvēku relatīvā vara, amata pakāpe, vecums, rase un kultūrvide.

Darba devēja pienākumi

Darba devēja pienākums rūpēties par savu darbinieku drošību un darba devējs būs juridiski atbildīgs par uzmākšanos darbavietā, ja darba devējs nebūs veicis attiecīgas darbības, lai to novērstu, tādējādi nodrošinot drošu darba vidi.

Seksuāla uzmākšanās ir aizliegta visās darbavietas situācijās un saistītajās aktivitātēs, ieskaitot biroja funkcijas un pasākumus, apmācības un konferences. Seksuālu uzmākšanos var īstenot citi darbinieki vai ar darba kolektīvu nesaistītas personas, piemēram, darbuzņēmēji, līgumdarbinieki, klienti vai pircēji.

Nav noteiktas minimālas prasības, kuras darba devējs var norādīt, lai argumentētu, ka ir veicis atbilstošus pasākumus savu darbinieku aizsardzībai, taču labā prakse prasa, ka darba devējs ir iekšējos noteikumos (vai citā iekšējā normatīvajā aktā) iekļāvis normas, kas paredz atbilstošu procedūru ziņošanai par uzmākšanos, aizsargājot uzmākšanās upurus un veicot pasākumus uzmākšanās gadījumā.

Kā tiek izskatītas sūdzības par nevēlamu seksuāla rakstura rīcību?

Darbinieks var izvēlēties, kur iesniegt sūdzību par nevēlamu seksuāla rakstura rīcību – darba vietā vai tiesību aizsargājošās iestādēs (Valsts darba inspekcijā, Tiesībsarga birojā, tiesā vai atsevišķos gadījumos Valsts policijā).

Ja sūdzība tiek iesniegta darba devējam, gan darba devējam, gan darbiniekam ir jāņem vērā, ka šādas sūdzības bieži vien ir ļoti sensitīvas un sarežģītas. Jebkuram, kas iesaistīts šādu sūdzību izskatīšanā, jābūt speciāli apmācītam.

Sūdzības izskatīšanas principi, kas jāievēro darba devējam:

- jāizskata visas sūdzības taisnīgi un savlaicīgi;
- jānodrošina ātra un neformāla risinājuma iespēja mazāk nopietnu sūdzību gadījumā;
- detalizēti jāizklāsta sūdzību izskatīšanas process;

- jāinformē par iespējamās vainīgās personas atbildību (disciplinārsods līdz pat atbrīvošanai no darba) atbilstoši darba devēja disciplinārlietu izskatīšanas procedūrai, ja sūdzība par seksuālu uzmākšanos ir pamatota;
- jānorāda, ka iespējamais vainīgais piesardzības pasākumu ietvaros var tikt uz sūdzības izskatīšanas laiku atstādināts no amata, lai aizsargātu sūdzības iesniedzēju vai lai novērstu iejaukšanos izmeklēšanā;
- ja tiek iesaistītas citas institūcijas (Valsts darba inspekcija, psihologs utt.), jānodrošina darbinieku konfidencialitāte;
- jāievēro procesuālā taisnīguma princips;
- jānodrošina, ka darba ņēmējam par sūdzības iesniegšanu netiek radītas nekādas nelabvēlīgas sekas;
- jāveic nepieciešamie pielāgojumi, lai darba ņēmējs, kas ir iesniedzis sūdzību, iesaistītos lietas izskatīšanā bez bailēm.

Darba ņēmēju iespējas sevi aizsargāt:

- skaidri norādīt pāridarītājam, ka veiktās darbības/izteikumi nav pieņemami;
- ja nepieņemami seksuāla rakstura joki, piezīmes, komentāri tiek izplatīti rakstveida formātā (e-pasts, īsziņas, izdrukāts dokuments), saglabāt minēto informāciju kā pierādījumu;
- ja nepieņemama seksuāla rakstura piezīmes/komentāri tiek izteikti mutvārdos, atzīmēt cilvēkus, kuri ir bijuši klātienē, kā iespējamus lieciniekus;
- vērsties ar sūdzību pie darba devēja vai personālvadības speciālista ar lūgumu nodrošināt drošu darba vidi;
- vērsties ar iesniegumu Valsts darba inspekcijā, Tiesībsarga birojā vai prasību tiesā. Ja seksuāla uzmākšanās ir agresīva (skatīt nākamo sadaļu), tad var vērsties Valsts policijā.

Noziedzīgs nodarījums

Seksuāla uzmākšanās var novest līdz noziedzīgam nodarījumam, piemēram, izvarošanai, seksuālai vardarbībai, vai arī vajāšanai utt.

Jebkurai personai ir tiesības ziņot Valsts policijai par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, arī ja noziedzīgs nodarījums ir vērsts pret trešo personu.

Gadījumā, ja atbildīgā institūcija, izvērtējot apstākļus, notikušo neatzīst par noziedzīgu nodarījumu, persona savu tiesību aizsardzībai var vērsties pret pāridarītāju civiltiesiskā kārtībā.

LATVIJAS REPUBLIKAS
TIESĪBSARGS